

«Lo any del diluvi» a Catalunya. La reconstrucció i els efectes de les inundacions del novembre de 1617

«Per a que en sdevenidor los que vindran si tenen treballs no-ls pareguen nous y sàpien los que se han passat y se passen ara de present.»¹

«y començó con una forma de diluvio que durando el llover ultimo de octubre, primero, y segundo de Noviembre 1617. con extraordinaria impetuosidad, vinieron los Rios a parecer Mares, y los torrentes tan grandes riberas, que entre ellos, y estos causaron notabilissimas ruinas; en muchas partes, se puso señal, como en Manresa, Cervera, Tarrega, y otras Villas; para passar aquella crecida por unica, y Monstruosa ala posteridad, y mas por el daño que dió universal a todo el principado.»²

Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Manuscrit Ms. 115, Magí Sevilla, *Historia General del Principado de Cataluña, Condados de Rossellon y Cerdaña. Desde el año 1598 hasta el año 1640*, f. 26.

Introducció

Catalunya és un país amb unes condicions del territori que el fan una víctima directa d'una àmplia varietat de desastres naturals. Entre ells, els fenòmens climàtics són els que probablement generen la major part de conseqüències, pel que fa tant a l'aspecte econòmic com al relatiu a les pèrdues humanes. Malgrat que el clima mediterrani té fama de temperat i benigne, també és cert que presenta una forta irregularitat en les variables, especialment en la precipitació. Això es manifesta en els fenòmens meteorològics adversos amb una magnitud i una freqüència diferents (aiguats, sequeres, temporals, grans nevades, onades de fred i calor). Els efectes sobre l'home poden incloure des d'una incidència mínima en la vida quotidiana fins a estralls catastròfics generals. La severitat d'aquestes repercussions sempre està vinculada amb el grau d'exposició que en cada època la societat ha acceptat amb relació als diferents riscos coneguts. Els recursos tècnics disponibles poden reduir molt les conseqüències, però també cal considerar que la societat, dotada d'aquests recursos, també

genera situacions noves de vulnerabilitat.

L'estudi dels riscos climàtics és un camp de recerca veritablement interdisciplinari. Els seus reptes són importants, perquè l'escenari de futur està condicionat per un canvi climàtic induït per l'home. Les incerteses són evidents i les projeccions dels models climàtics plantegen un agreujament de la freqüència i magnitud de les manifestacions extremes del clima (IPCC 2001). Però també és important avaluar l'adequació de l'home i les seves activitats a aquest escenari nou. Si hem d'obtenir recursos de la natura, hem de saber aprofitar-los amb la màxima eficiència i estar preparats per mitigar els efectes de les seves manifestacions extremes. Amb aquesta concepció sostenible de les relacions home-medi s'afronten els reptes d'un segle XXI amb un clima alterat i incert, i uns recursos naturals cada vegada més limitats i costosos. En aquest context, la reconstrucció d'episodis extrems del passat és un esforç per recuperar la memòria històrica dels desastres ja experimentats i treure'n les experiències més profitoses en l'àmbit no solament científicotècnic, sinó també en els de les actituds col·lectives, la percepció del risc i la superació dels seus efectes quan finalment succeeix. El present treball tracta d'aquestes qüestions.

La reconstrucció d'episodis meteorològics extrems d'una època anterior no és una activitat merament erudita per saber si durant una batalla important plovia o si durant la coronació d'un rei feia fred. La recuperació de tota mena d'informacions, efectes i detalls insignificants o aïllats pot mostrar, un cop conjuntats, una caracterització força completa fins i tot amb detalls quantificables

La gravetat de les inundacions que patí el territori català el novembre de 1617 fou tan gran que el seu ressò arribà fins a la cort del rei de França.

Discours veritable du grand et espouventable deluge arrivé en Espagne au Comté de Barcelone. Paris: Anthoine du Brueil, 1618.

Biblioteca de Catalunya, F. Bon 11950. © de la fotografia: Biblioteca de Catalunya

1617

DISCOVERS

L'any 1712.

VERITABLE

DV GRAND ET ES-

POVVENTABLE DE-

luge arriué en Espa-

gne au Comté de

Barcelone.

PRESENTE' AV ROY.

Traduit en François, par le Sieur de Salazar Secretaire, Interprete de la langue Espagnolle pres sa Ma^{te}iesté.

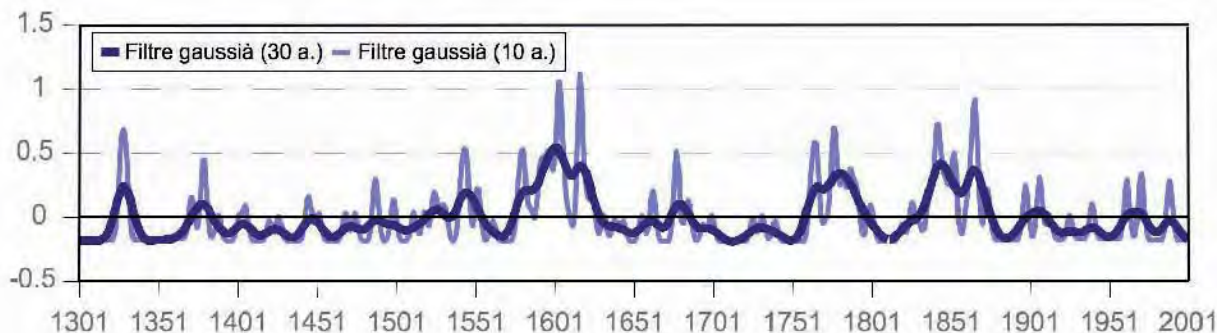

A PARIS,

Pour Anahoine du Brueil.

Jouxta la coppie Espagnolle Imprimée à Barcelone par Estienne Libert, avec permission des Superieurs.

M. D. C. XVIII.

Freqüència normalitzada de les inundacions catastròfiques a partir de cronologies seleccionades de Catalunya: Lleida, Girona, el Prat de Llobregat, Tortosa, Calella, Arenys de Mar i Mataró (LLASAT [et alii], 2003). © Mariano Barriendos

que permeten integrar-los en les anàlisis i interpretacions dels fenòmens actuals. D'aquesta manera, s'obté una millora substancial del coneixement general dels riscos climàtics, perquè s'obtenen sèries de dades molt més prolongades que les ofertes per l'observació instrumental moderna, molt completa però referida a un període relativament recent. D'aquesta manera, els estudis retrospectius adquireixen la vàlua d'explicar episodis amb una extensió geogràfica, una durada o una severitat no conegudes els darrers decennis. Només així són veritablement eficaces les mesures preventives i pal·liatives, i, en definitiva, la convivència amb el risc.

El present treball es centra en l'episodi de pluges torrencials del novembre de 1617. L'interès d'aquest episodi és la durada llarga de les precipitacions i la seva distribució per tot el territori català. Aquesta durada i aquesta distribució van tenir unes conseqüències difícils de trobar en els episodis de pluges més greus del segle XX. La recerca detallada en fonts bibliogràfiques i documentals arreu del territori català, tot i no poder ser exhaustiva, ha permès aplegar prou informació de l'episodi per oferir una síntesi dels aspectes meteorològics bàsics, les inundacions subsegüents i les seves conseqüències.

El context climàtic

La variabilitat climàtica durant la miniglaciació

La història recent del clima encara és una qüestió que suscita nombroses recerques. En especialitats científiques molt diferents es treballa per reconstruir amb el màxim detall possible la variabilitat climàtica, les seves anomalies i els episodis meteorològics extrems. Els resultats ja disponibles permeten

saber que a l'alta edat mitjana (segles VIII-XIII) hi va haver un episodi climàtic relativament càlid i de pluges regulars amb una interrupció breu al segle XI. El segle XIV experimentà un deteriorament climàtic agut, atès que les temperatures iniciaren una davallada manifestada en unes onades severes de fred. Però el més important a les nostres latituds és l'increment de la irregularitat de les precipitacions. L'alternança de sequeres i grans aiguats va esdevenir un patró que es pot considerar normal. Aquest nou episodi climàtic, conegut amb el nom de *miniglaciació* (traducció adaptada dels termes originals *Kleine Eiszeit* i *Little Ice Age*), va durar des del segle XIV fins ben entrat el XIX.

Les condicions climàtiques en la miniglaciació no van ser constants durant els cinc segles: les variacions van ser constants, fins i tot amb etapes de condicions semblants a les actuals, com la primera meitat del segle XVIII o bona part del XV. També hi va haver èpoques d'una irregularitat acusada. Llavors es van donar molt freqüentment episodis meteorològics extrems, entre els quals n'hi va haver de veritablement excepcionals quant a les magnituds i la severitat. Les etapes amb aquests fenòmens acostumaven a tenir una durada d'uns vint-trenta anys. Com que les condicions retornaven a la normalitat després d'aquest temps, s'ha recorregut al terme *oscil·lacions climàtiques* per descriure aquests períodes amb canvis (MARTÍN-VIDE, BARRIENDOS 1995; BARRIENDOS, MARTÍN-VIDE

Relación verdadera que truxo Miguel de Valdeoso, Correo de a cavallo de su Magestad, del lastimoso diluvio, que vuó el mes de Noviembre deste año 1617, en la ciudad de Barcelona, y en otros lugares, y de la pérdida de Monesterios, y muertes de muchas gentes, y otras que milagrosamente escaparon, como por la relación se declara.

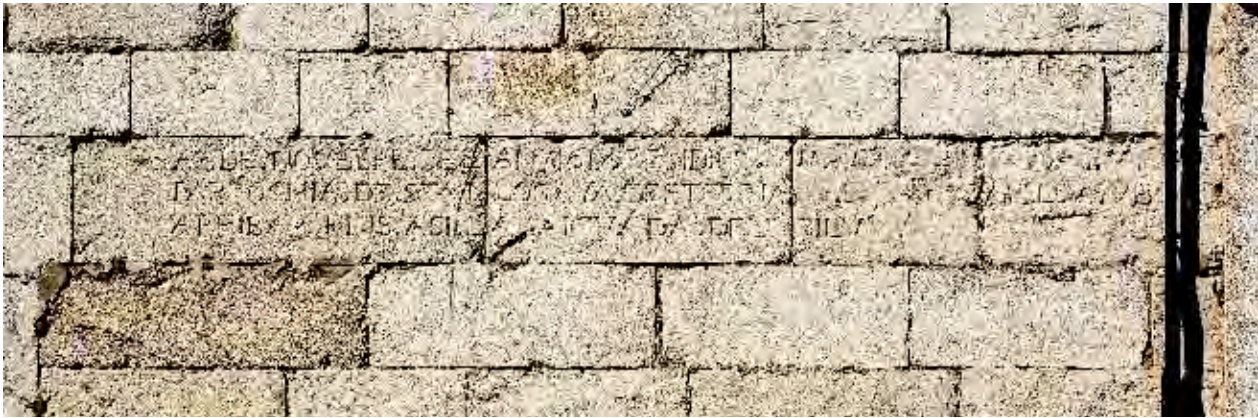
Biblioteca de Catalunya, F. Bon 2382. © de la fotografia: Biblioteca de Catalunya

RELACION

VERDADERA; QUE
truxo Miguel de Valdeosero Correo de a
cauallo de su Magestad, del lastimoso di-
luuio, que vuo el mes de Nouiembre deste
año de 1617. en la ciudad de Barcelona, y
en otros lugares, y de la perdida de Mones-
terios, y muertes de muchas gentes,
y otras que milagrosamente es-
caparon, como por la
relaciõ se declara.

LOUIO en la ciudad de Barcelona treynta y dos dias, aora manso,
aora rezio, començando dia de San Miguel Arcangel, por cuya causa se
rompieron las azequias del agua, que yua a los molinos de la Ciudad, y
a los demas, y como no se podia moler trigo, y auia gastado cada vno en su casa la
harina que tenia, se vieron con los mayores aprietos de hambres, que se puede
inmaginar. Y aunque adereçò la Ciudad las dichas azequias, aprouechó poco, por-
que las rompio el agua, y así padecieron ricos, y pobres mucha hambre; cosa que
en aquella ciudad jamas se auia visto, ni oydo contar a los viejos, ni hallado por
escripto, que por abundancia de agua vuisse anido tanta hambre; fue necessario
que el Intrado de la dicha ciudad anduiesse por los hornos, y casas de panaderias
poniendo penas de que nadie diessse, ni vendiesse pan, sin que primero se le mani-
festasse, para dar orden a que se repartiessse entre los necessitados, y el mismo se
hallaua presente para que se diessse por peso, y medida. Y al cabo de tantos traba-
jos fue nuestro Señor seruido de embiar vna tempestad por la mar con vna con-
trauanda de vientos, que parecia acabar se el mundo, dandose los baxeles vnos cõ
otros, que don Luys Sans Obispo de aquella ciudad, encomendò muy de veras a
todo el Clero, y Religiosos se pussesen en oracion, y así lo hizieron; y de alli a vn
poco de tiempo los mandó llamar a todos para que acompassen el Santissimo
Sacramento, que lo llenaua el señor Obispo, y con la Clerecia, y Religiosos. Saca-
ron de cada Yglesia todas sus Reliquias, y particularmente la Parroquia de nues-
tra Señora del Pino sacó (demas de otras muchas Reliquias) vna santa Espina de
las que estauan en la Corona de Christo nuestro Redentor: Y el Conuento de el
glorioso Santo Domingo sacó el manto de San Reymundo de Peñafort, en el
qual pasó el Santo la mar, siruiendole de barco, o nauio: Fueron infinitas las Re-
liquias

Fita epigràfica de la façana de l'església de Santa Llogaia de Pontmajor que recorda el desbordament del riu Ter els primers dies de novembre de 1617. El riu sobrepassà el nivell del carrer entre 3,30 i 3,60 m. © de la fotografia: MHC (Pepo Segura)

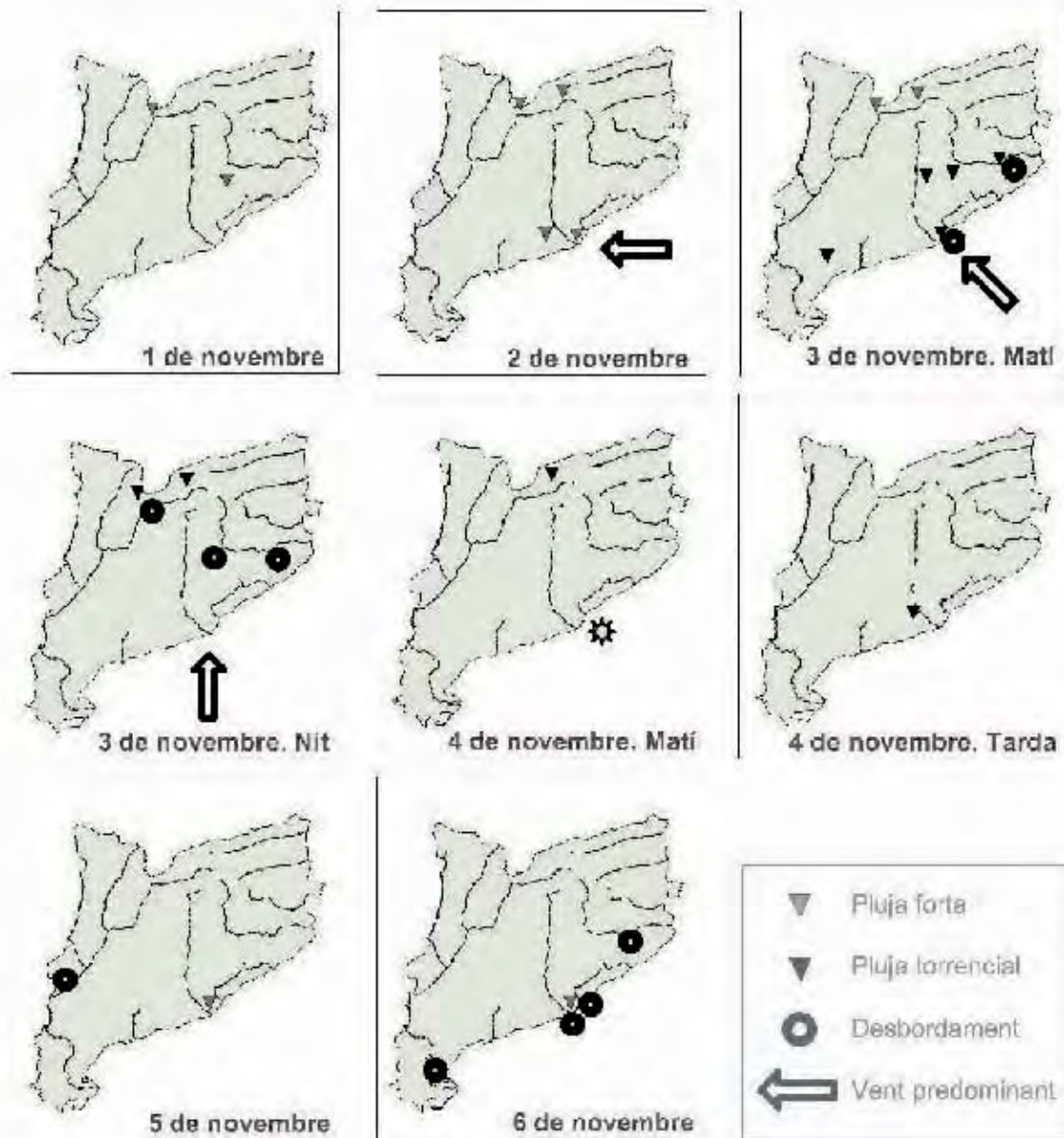
1998; BARRIENDOS, LLASAT 2003; LLASAT [et alii] 2005). Les inundacions catastròfiques a Catalunya, causants de la destrucció d'infraestructures, apareixen organitzades en tres oscil·lacions climàtiques: la primera entre els segles XVI i XVII, la segona a la darrereria del segle XVIII i la tercera a mitjan segle XIX. L'episodi del novembre de 1617 va tenir lloc en la primera d'aquestes oscil·lacions documentades.

La reconstrucció meteorològica i hidrològica de l'episodi de 1617

Les pluges torrencials es documenten el 31 d'octubre a València, mentre que l'1 de novembre plouia amb força a Vic i la Seu d'Urgell. Sembla evident que tot el territori català vivia un episodi de pluges fortes que els dies següents, però, encara havia d'agreujar-se més. El dia 2 de novembre les pluges fortes s'estengueren tant pel Pirineu com per la costa, on feia una llevantada forta. A València el riu s'havia desbordat la nit anterior i havia causat danys catastròfics. El 3 de novembre al matí el vent va girar a xaloc (SE) i les precipitacions esdevingueren torrencials al litoral i prelitoral. Alguns rius de conques petites costaneres es van desbordar el mateix dia. El 3 de novembre al vespre les pluges torrencials es van desplaçar al Pirineu i ja hi havia inundacions en poblacions de l'interior com Girona, Vic o la Seu d'Urgell. El dia 4 de novembre la pluja continuava amb la màxima força al Pirineu, on devien experimentar un efecte de pantalla orogràfica. Al litoral el cel s'havia aclarit al matí, cosa que alegrava la població, però a la tarda es desenvolupà una forta activitat convectiva que va donar plu-

ges torrencials amb tempestes. El dia 5 de novembre les tempestes continuaven al litoral, mentre que a l'interior les pluges cessaven. El pic de la crescuda del Segre a la Seu d'Urgell la nit del 3 al 4 de novembre s'havia desplaçat a Lleida. El dia 6 de novembre va ser el darrer en què es van registrar informacions. El pic de la crescuda del Segre va arribar a l'Ebre i va afectar Tortosa. A la costa de llevant les precipitacions continuaven amb força i van ocasionar nous desbordaments a les conques del sector. Les precipitacions torrencials s'havien desplaçat al nord-est i afectaven Perpinyà.

Fer una deducció de la situació meteorològica causant d'un episodi de pluges com aquest és força arriscat. No es disposa de cap dada instrumental i només d'unes escasses indicacions temporals sobre l'inici de les pluges i les direccions del vent predominant. Si de cas, es pot fer una aproximació al procés atmosfèric que amb més probabilitat fou el causant d'unes pluges torrencials tan persistents. En primer lloc, cal descartar un fenomen ja famós i temut per la seva aparició reiterada en els mitjans de comunicació: la gota freda, que acostuma a tenir una durada relativament breu i una distribució espacial limitada. Es tracta de masses d'aire fred molt inestables però aïllades de la circulació general. Per això el seu nom tècnic és *dana* (depressió aïllada de nivells alts). Un altre procés descartat és una depressió molt potent arribada des de l'Atlàntic. En aquest cas, l'afectació hauria estat breu i hauria tingut la direcció oest-est. Una depressió originada al Mediterrani o procedent del golf de Cadis pot explicar la durada llarga i la penetració de les pertorbacions de la costa a l'interior. Aquesta pertorbació atmosfèrica degué seguir en

Evolució temporal de les precipitacions torrencials del dia 1 al 6 de novembre de 1617 a Catalunya.
 © Mariano Barriendos

paral·lel el litoral (direcció sud-oest–nord-est) alimentant-se amb vents humits i càlids en superfície (llevant, xaloc i migjorn), mentre que en alçada arribaven masses d'aire fred que contribuïen a la inestabilitat. Per explicar la lentitud de la circulació de la pertorbació atmosfèrica, no s'ha de descartar que un anticicló al centre d'Europa o al Mediterrani central exercís un bloqueig sobre la circulació, cosa que va impedir que la depressió es desplaçés al sud de França i al nord d'Itàlia (BARRIENDOS 1995).

La conseqüència en el sistema fluvial: les inundacions i els seus efectes

L'episodi del novembre de 1617 havia estat precedit per una tardor bastant plujosa. Per això, quan van arribar les pluges fortes, els cabals dels rius probablement ja anaven prou crescuts i el sòl estava molt saturat. En conseqüència, bona part de les pluges torrencials dels dies 3-6 de novembre s'escolaren directament als rius, la qual cosa va engran-

dir els cabals i ocasionar els desbordaments documentats. La descripció detallada de totes les inundacions i els seus efectes ocuparia un espai excessiu. Es pot dir que l'episodi meteorològic tingué prou força i durada per afectar vint-i-dues subconques fluvials catalanes amb unes magnituds suficients de desbordament per provocar unes conseqüències gravíssimes en moltes poblacions. La llista de poblacions amb repercussions documentades és prou llarga:

—A la conca del Llobregat: el Prat, Sant Boi, l'Hospitalet, Sant Joan Despí, Molins de Rei, Martorell, Monistrol, el Pont de Vilomara, Manresa, Balsareny, Esparreguera i Igualada.

—A la conca del Ter: Vic, Girona, Camprodon, Manlleu, Roda de Ter i Torroella de Montgrí.

—A la conca del Segre i l'Ebre: la Seu d'Urgell, Balaguer, Lleida, Ginestar, Tivenys, Tortosa, Cervera, Tàrraga, Prades, Ulldemolins, Falset, Escala Dei i l'Albi.

—A la conca del Besòs: Centelles, Sabadell, Terrassa, Sant Andreu de Palomar i Barcelona.

—A les comarques de Tarragona: la Selva del Camp, Reus, Cornudella, Montblanc i Tarragona.

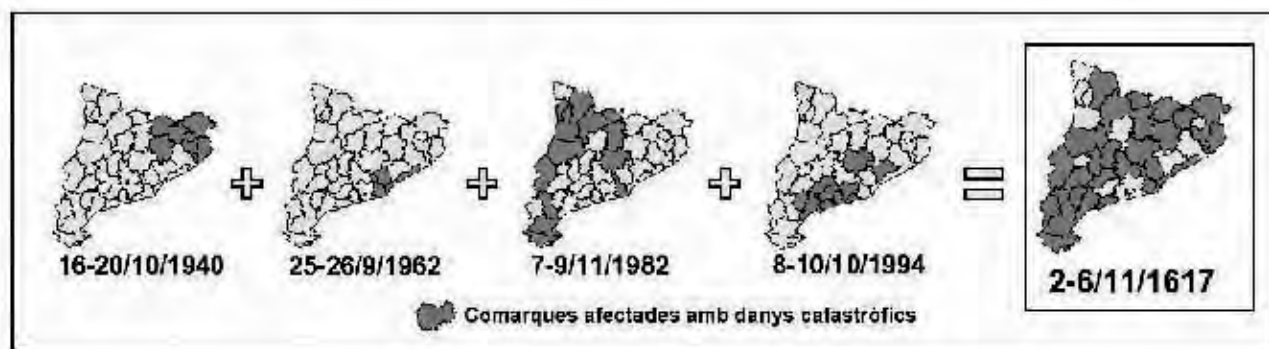
—A les terres de Girona: Llagostera, Castelló d'Empúries, Olot, Besalú, Malgrat de Mar, Celrà, Flassà, la Bisbal d'Empordà i Perpinyà.

—Fora de Catalunya: les ciutats de València, Fraga i Saragossa.

El riu més afectat fou el Llobregat. Gairebé en tot el seu curs es documenten destruccions d'edificis i d'infraestructures a causa de la força dels desbordaments. En ciutats com Manresa, Martorell i totes les del delta hi va haver danys greus. En altres conques també hi va haver estralls molt greus. Els més importants van ser els dels rius Segre i Ebre, i la confluència del Ter i l'Onyar. El desbordament d'aquests rius durant l'aiguat de 1617 va ser el segon més greu dels darrers segles a Tortosa i Girona, respectivament. En el primer cas, el Segre a Lleida ja havia fet desaparèixer completament el barri del Cappont, a la riba esquerra davant de la ciutat. L'endemà la crescuda arribà a l'Ebre i ocasionà un desbordament de 20 pams de nivell pels carrers de Tortosa (prop de 3,90 metres), que representava una crescuda de 8,53 metres sobre el nivell d'estiatge de l'Ebre. Veritablement aquestes dades no són gaire lluny de la inundació rècord a l'Ebre: el 9 d'octubre de 1787 l'aigua assolí a Tortosa 21 pams (prop de 4,10 metres), que suposà 8,73 metres sobre el nivell d'estiatge del riu. La

ciutat de Girona, a la confluència de quatre rius, té una experiència dilatada pel que fa a inundacions. La documentació municipal i la bibliografia específica palesen un alt grau de comprensió del fenomen i dels processos hidrològics i hidràulics relacionats. L'episodi de 1617 provocà un desbordament que va fer arribar l'aigua fins als primers pisos dels habitatges, és a dir, entre 3 i 4 metres. A la parròquia de Santa Llogaia, a Pontmajor, una extensa fita epigràfica situa el desbordament del Ter a 3,30-3,60 metres sobre el nivell del carrer, que correspon a l'antic traçat de la carretera N-II. Però la magnitud del desbordament no va implicar que l'aigua tingués força destructora: la crescuda del Ter a la sortida de la ciutat aturava les aigües de l'Onyar i, encara que va assolir nivells molt elevats, l'aigua estava embassada i circulava molt lentament. La seva capacitat destructora era relativament escassa. En canvi, el 24 de setembre de 1678 l'Onyar es desbordà amb una magnitud similar (16 pams a la plaça de l'Oli: 3,12 metres), però els danys foren molt més greus, perquè el Ter no portava crescuda. El desbordament de l'Onyar no trobà obstacles i circulà amb molta velocitat, la qual cosa va causar l'esfondrament de trenta-tres edificis. El recull de testimonis als documents i a la bibliografia ofereix visions esfereïdores: la desaparició de barris sencers empesos per la força de l'aigua, la desaparició de ponts medievals, la pèrdua de conreus de regadiu amb totes les seves instal·lacions, l'esfondrament de muralles..., però el més colpidor és la manca de balanços de víctimes: cap població o autoritat no va quantificar les víctimes o els desapareguts. L'elaboració d'aquest balanç és possible, però caldria visitar centenars d'arxius parroquials.

El balanç d'infraestructures destruïdes és més senzill: els desbordaments deguts a les pluges torrencials del principi de novembre de 1617 ocasionaren, com a mínim, la destrucció completa de tres-cents vuitanta-nou edificis, disset molins hidràulics i vint-i-dos ponts, la ruptura de set sèquies i l'esfondrament parcial de les muralles de sis ciutats (THORNDYCRAFT [et alii], en premsa). Aquests efectes potser són llunyans i aliens en la nostra societat moderna. La destrucció de molins hidràulics ha perdut dramatisme, perquè ara tenim diferents fonts d'energia i el proveïment de queviures ja no depèn tant dels cereals panificables. Però en aquella època els molins fariners eren unes instal·lacions clau per a l'alimentació quotidiana. Després de les inundacions de 1617, quan gairebé 50 quilòmetres al voltant no hi havia molins en con-

Afectació amb danys catastròfics per inundació de les comarques catalanes en diferents episodis de pluges torrencials. © Mariano Barriendos

dicions de treballar, la població de Barcelona tingué seriosos problemes frumentaris, i fins i tot la gent benestant va menjar galeta de galeres:

«Llovió en la ciudad de Barcelona treynta y dos días, aora manso, aora rezio, començando día de San Miguel Arcangel, por cuya causa se rompieron las azequias del agua, que yva a los molinos de la Ciudad, y a los demas, y como no se podía moler trigo, y avia gastado cada uno en su casa la harina que tenía, se vieron con los mayores aprietos de hambre, que se puede imaginar. Y aunque adereçó la Ciudad las dichas azequias, aprovechó poco, porque las rompio el agua, y assi padecieron ricos, y pobres mucha hambre; cosa que en aquella ciudad nunca se havia visto, ni oydo contar a los viejos, ni hallado por escripto, que por abundancia de agua uviesse avido tanta hambre; fue necesario que el lurado de la dicha ciudad anduviesse por los homos, y casas de panaderias poniendo penas de que nadie diesse, ni vendiesse pan, sin que primero se le manifestasse, para dar orden a que se repartiessse entre los necesitados, y el mismo se hallava presente para que se diesse por peso, y medida» (VALDEOSERO 1617, p. 1).

Les infraestructures destruïdes o malmeses per molt temps ocasionaven un perjudici induït que durava molt i afectava seriosament la capacitat productiva en tots els sectors: mancava l'energia dels molins per als processos artesanals, mancava la farina per a l'alimentació bàsica, els transports s'alentien i s'encarien per la pèrdua de ponts i les esllavissades als camins, i els conreus arbustius i arboris restaven arrabassats, cosa que obligava molts

agricultors a començar de zero. Un altre aspecte problemàtic eren les condicions higièniques de la població, afectades per dos factors: primerament, les aigües superficials i subterrànies estaven contaminades amb fang i restes orgàniques en estat de putrefacció, la qual cosa, juntament amb la destrucció de sèquies i conduccions, feia precari el proveïment d'aigua de boca; en segon lloc, s'havien creat àmplies zones inundades a les planes litorals, perquè l'aigua s'escolava amb dificultat cap al mar; aquestes llacunes temporals produïen l'àmbit idoni per al desenvolupament d'insectes i rosegadors, que esdevenien vectors d'infeccions epidèmiques. Les inundacions també tenien un efecte positiu però a molt llarg termini: els sediments aportats per les inundacions a les planes eren una aportació inestimable de fertilitzants que a les zones afectades proporcionaven un adob per a les collites següents.

Cal insistir que els efectes dels aiguats de 1617 foren generalitzats a Catalunya, és a dir, els estralls no es concentraren en una sola població o conca hidrogràfica o en unes poques comarques. La destrucció de ponts i molins, i l'afectació de barris, camins i conreus es van donar en àmplies zones amb una severitat molt semblant. En tot el segle XX, a Catalunya no hi va haver unes inundacions amb una àrea similar d'afectació. Per tenir una imatge simple però efectiva s'ha d'entendre que l'episodi de 1617 va ser la suma dels quatre pitjors episodis del segle XX: l'octubre de 1940 a les terres de Girona, el setembre de 1962 al Vallès, el novembre de 1982 al Segre i al Llobregat, i l'octubre de 1994 a les terres de Tarragona. Per acabar de completar els estralls d'aquest episodi, els testimonis refereixen repercussions catastròfiques fora de Catalunya, concretament l'esfondrament de ponts

Relacion

Del grande Diluvio, y inundaciones q por el fin del año 1617. y principio del de 1618 huuo casi por toda Cataluña, y por muchas partes de España

Despues de aver llouido en esta Ciudad de Barcelona... *Barcelona*
 y sus confines mas de un mes, casi todos los dias, ahora mampo
 ahora resio, a 2. de Noviembre... dias de las almas q esse año
 de 1617. era jueves. Llego a las mananas, y a las noches
 fue tanta la agua q cayo, y las borrascas del mar tan terrible
 q los viejos no auian visto tempestad ni tormenta igual, ni q de
 durase tanto tiempo. Era el viento de Levante, y assi passaron
 los dias de las otra parte. Del muelle, las Naues, galeras, y otras
 barcos de toda suerte q estauan dentro del peligraron muchissi-
 mos; faceron los que pudieron a tierra, y los demas con cables y
 cables los aseguraron lo mejor q pudieron; derribo el mar con
 furia un pedaco del baluarte de las Torrecillas; y los dias q
 rompian en la parte del muro q esta enfrente del Conuento de
 S. Francesc subian sobre el muro, y las espumas sobre la Iglesia
 de el dicho Conuento. Era horror ver todas estas cosas. Y para
 que Dios se apiadasse de nosotros lleuaron el Santiss. Sacramen-
 to de la Eucaristia de S.ª Maria de la Mar al baluarte de
 medio dia, y alla estubo hasta el sabado a medio dia defendier
 con las y companias de sacerdotes rezando, como se fue
 de hacer en semejantes ocasiones. Y como ya se auia sossega-
 do la tempestad y borrascas algun tanto, lo boluieron a la dicha
 Iglesia con muchas solemnidad con muchas achas q cavalleros
 particulares y mercaderes y otra gente honrada lleuaron
 por su deuotion, auian muchos musico y lleuaron el talamo
 de los Condeses. En el entretanto q duraba este trabajo, mandó el
 Sr. Obispo Don Luis Sans q se hiciesse patente y descubierta
 el Santiss. Sacramento en todas las Iglesias, como se hizo; fueron
 en procession

dispara toda la
nada...

Relación del grande diluvio y inundaciones que por el fin del año 1617 y principio del de 1619 hubo por casi toda Cataluña, y por muchas partes de España. Biblioteca Universitaria de Barcelona, ms. 1008, f. 254. © de la fotografía: Biblioteca Universitària de Barcelona.

a València i Saragossa, i la pèrdua de molins a Perpinyà. Certament, amb el coneixement actual sobre inundacions es pot dir que l'episodi de les inundacions de 1617 va ser el més greu als territoris de la corona d'Aragó en els darrers mil anys.

Actituds durant la situació d'emergència i després de la catàstrofe

La consulta de diferents testimonis sobre la mateixa situació meteorològica de risc permet copsar les actituds adoptades per persones particulars i responsables d'institucions públiques no solament en casos aïllats, sinó també de forma general, com en aquest cas, en què tants indrets de Catalunya van rebre uns efectes catastròfics. Durant l'episodi de 1617, malgrat les limitacions tècniques d'aquella època, hi va haver una mobilització positiva dels recursos humans i materials a l'abast. No es pot entendre que es mobilitzessin serveis especialitzats ni operatius preestablerts com es fa ara: les persones que necessitaven ajuda o havien quedat aïllades o en perill directe de ser arrossegades per l'aigua van ser ajudades per la gent més propera i amb allò que tenien a mà. En força casos no es podia fer més que contemplar l'esfondrament d'un edifici i pregar per la gent que no s'havia pogut escapar. En altres casos, es prepararen rescats valents i arriscats. Però és destacable la quantitat limitada de situacions de risc que es van donar. La gent no s'exposà innecessàriament i va aplicar unes mesures de protecció basades en l'experiència acumulada. Això va fer disminuir eficaçment la quantitat de víctimes directes, tot i que la destrucció d'infraestructures i edificis fos general.

Les administracions públiques també s'involucraren plenament en les tasques de rescat i assistència immediata als damnificats. Les autoritats locals van ser les més actives i van mobilitzar personal i material per assistir els veïns amb problemes. El més habitual va ser el rescat de persones d'edificis en perill utilitzant barques, passarel·les i escales, i fent forats, obertures i actuacions per rescatar persones o afavorir la circulació de les aigües desbordades. Quan les aigües tornaren a mare, va venir el moment difícil d'afrontar el futur. Malauradament, els testimonis documentals sobre aquesta fase són limitats, perquè la descripció del fenomen natural i dels estralls ocasionats sempre s'enduu l'atenció màxima. La població tenia, de primer, l'afany lògic d'assegurar-se un proveïment mínim de queviures i aigua per després recuperar la

normalitat. No consten en cap moment moviments de protesta, reclamacions ni encara menys actituds violentes contra alguna autoritat a qui es considerés responsable total o parcial dels estralls. Per a aquesta moderació, un factor molt important era l'Església. Les autoritats religioses van interpretar la catàstrofe natural com la resposta a uns comportaments pecaminosos i apartats de la fe catòlica. Durant la situació d'emergència ja s'havia expressat aquesta interpretació fent nombroses i fervoroses cerimònies de rogatives *pro serenitate*. Algunes fites epigràfiques d'inundació sovint guarden memòria del nivell assolit per l'aigua, però també en fan responsables els «pecats i defalliments» de la població.

Les autoritats locals, en canvi, no van tenir una actitud de contenció, sinó de superació de la catàstrofe. Després de les primeres intervencions d'urgència, calia identificar tots els danys i destruccions de les infraestructures públiques i afrontar-ne la reconstrucció. Això requeria una planificació en què s'establissin prioritats entre els diferents serveis afectats. Però l'aspecte més difícil de la planificació era la determinació de les vies de finançament per a les reconstruccions. En situacions extraordinàries, sense poder comptar amb institucions de nivell superior que ajudessin, calia endurir el sistema tributari habitualment apujant els impostos indirectes sobre el consum o crear tributs específics. Els efectes de la catàstrofe, llavors, quedaven reparats en més o menys anys segons les possibilitats de cada població.

La recuperació dels estralls era molt difícil, lenta i, especialment, molt desigual entre poblacions grans amb més recursos i poblacions petites per a les quals la destrucció d'infraestructures comportava la limitació de la capacitat per recuperar-se i l'empobriment i la precarietat gairebé irreversibles. La percepció d'aquestes desigualtats planteja moltes incògnites. Tant entre les persones com entre les poblacions és probable que sorgissin rancúnies i enveges sovint insalvables, i tot això esperant els estralls del següent aiguat.

Notes

1. Arxiu Històric Comarcal de Cervera, *Llibre Verd*, f. 149^r, 1631.

2. Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Manuscrit Ms. 115, Magí Sevilla, *Historia General del Principado de Cataluña, Condados de Rossellon y Cerdaña. Desde el año 1598 hasta el año 1640*, f. 26.